

ПЕРИФРАЗ ЯК ЗАСІБ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У МАС-МЕДІА

У статті розглядається перифраз як засіб творення інтертексту в сучасних українських мас-медіа.

Ключові слова: перифраз, інтертекстуальність, прецедентний текст, мова ЗМІ.

The article is devoted to the features of functioning of periphrasis in modern Ukrainian mediatext.

Key words: periphrasis, intertextuality, Pre-Text, language of mass media.

В статье рассмотрен перифраз как средство создания интертекста в современных украинских масс-медиа.

Ключевые слова: перифраз, интертекстуальность, прецедентный текст, язык СМИ.

Стиль масової інформації, як відомо, репрезентує, концептуалізує сучасну картину світу, яка постійно змінюється. Ці трансформації відображаються в текстах, їхній побудові та використуваних засобах.

Особливістю сучасних мас-медіа є їх багаторівневість, широкі діалогічні зв'язки з іншими сферами. Тексти ЗМІ перестають сприйматися лінійно, оскільки багаторівнева структура та специфіка їх розуміння й інтерпретації спираються на соціокультурний досвід автора й читача. Відтак, варто говорити про інтертекстуальний характер мови ЗМІ.

Довгий час інтертекстуальність розглядалася лише в рамках літературознавчого дискурсу. Та її функціонування в різноманітних текстах – від козацьких літописів до матеріалів сучасних ЗМІ – довели доцільність її вивчення саме з мовознавчого погляду.

У сучасних українських мас-медіа спостерігаємо часте використання прийомів інтертекстуальності, що полягає у

"вкрапленнях" "чужого слова", яке зашифрує автор у власному тексті. Текстуально покликання на прототекст (або прототексти) виражається за допомогою певних словесних прийомів.

Інтертекстуальність та способи її вираження в тексті розглядаються та класифікуються за допомогою таких категорій, як "атрибутованість – неатрибутованість запозиченого тексту або його частини, явний або прихований характер атрибуції, спосіб і об'єм представлення вихідного тексту в тексті-реципієнті" [5, с. 121].

У науковій літературі [2, 3, 4, 5] розрізняють такі прийоми інтертекстуальності, як цитата, алюзія, ремінісценція, фреймовий репрезентант, перифраз.

Об'єктом нашого дослідження є перифрази в текстах українських періодичних видань, таких як "Україна молода", "Дзеркало тижня", "День" за 2010-2012 роки.

Предмет дослідження – особливості функціонування перифразів як засобів інтертекстуальності в сучасних мас-медійних текстах.

Інтертексти аналізуються водночас у двох дослідницьких ракурсах: екстралінгвальному (вказівка на який або міститься у фонових знаннях автора і реципієнта, або відновлюється з прототексту) та ситуативному (йдеться про текст, у якому зараз існує інтертекст).

Тексти-донори, які використовуються у прийомах інтертекстуальності, мають бути прецедентними, тобто відомими аудиторії, що сприймає новий текст. Оскільки мас-медіа звернені на широку аудиторію, то прийоми інтертекстуальності будуть найбільш доцільним за умови, що фонові знання автора подібні до фонових знань читача. Створений за допомогою прийомів інтертекстуальності текст потрапляє в систему міжтекстових і позатекстових зв'язків, які є своєрідним кодом, що вимагає дешифрування для адекватного розуміння тексту.

Джерелами засобів інтертекстуальності сучасних українських ЗМІ переважно є "прецедентні феномени (прецедентні тексти й прецедентні ситуації)" [2, с. 6] та фонові знання (факти з історії, загальновідомі факти). Для адекватного декодування тексту

необхідно використовувати прототексти, наділені прецедентністю. Особливістю газетних текстів є те, що прототексти в більшості випадків – загальновідомі, адже газети розраховані на широке коло читачів. Тому, на відміну від художніх текстів, автор не вказує на джерело за допомогою епіграфів, авторських коментарів.

Прототекстом може виступати не тільки відомий художній чи нехудожній текст. Це можуть бути історичні події, загальнокультурні факти – ситуації, які можна вважати прецедентними. Прототексти можуть бути вербально вираженими, експліцитними й існувати у свідомості мовців, тобто бути імпліцитними.

Інтертекстуальні перифрази творяться на основі вербальних і невербальних (фонових знань реципієнтів) джерел. Покликаючись на такі прототексти, автор може не тільки "зашифрувати" суб'єкта, а й надати йому оцінної характеристики. Зокрема, О.К. Рябініна [2] назвала такі "оцінні" перифрази перифразами-ярликами: *Маску "вічного революціонера" на цьому ж "з'їзді" хотілося надіти Юрію Андруховичу.* (ДТ, №35, 25.09.2010), *Не інакше як "самітником із мережі" бачиться мені обгрунтовано популярний поляк Януш Вишневський, колишній моряк риболовецького флоту* (ДТ, №35, 25.09.2010).

Покликання на прототексти робить текст "об'ємним", актуалізує знання з історії, культури, літератури: (*"А що ж транслювати?" – не вгамовувався "в'язень" Ясної Поляни.* (ДТ, №12, 01.04.2011); *Президентом РФ В.В. Путіна, зокрема й використовуючи "всліпу" БАБа, зробила відома корпорація, де в усіх чисті руки, гарячі серця й холодні голови.* (День, №72-73, 22.04.2011); *А завтра Українська православна церква Київського патріархату проведе вже традиційну хресну ходу до пам'ятника князю, що святив Русь, аби також вшанувати його пам'ять.* (УМ, №129, 27.07.2011); *Вічна Кассандра. У Києві презентували розкішне зібрання драм Лесі Українки.* (УМ, №30-31, 25.02.2011), *Аналітики центру "Перспектива" вказують на шанси політика, який зможе об'єднати "вихідців із двох імперій"* (УМ, №147, 04.10.2012), *Учора до полку міст, які надали російській мові статусу*

регіональної, долучився Дніпропетровськ. За іронією долі, місто, де починалася Січ і гартувалася козацька слава. (УМ, №135, 13.09.2012), Під заборонаю, зрештою, опинилося трактування, до якого вдалися німецькі націонал-соціалісти, котрі слідом за Леніним оцінили силу **"найважливішого з мистецтв"** й використовували його для виправдання своїх злочинів. (ДТ, №24, 06.07.2012), По-перше, з'ясувалося, що Бродський справді може працювати держчиновником, а по-друге, очевидно, що в душі він залишився **вічним революціонером і порушником спокою** (ДТ, №37, 09.10.2010).

Перифрастичні словосполучення, які містять покликання на інший текст, сприяють реалізації стилістичної та комунікативно-прагматичної інформації.

Сутність перифраза як стилістичного прийому полягає в контекстуальній заміні однослівного найменування описовим виразом. При цьому в перифрастичному звороті на першому плані є певна якість, сторона об'єкта чи поняття, які описуються, і ця якість чи риса суттєві в цьому контексті чи ситуації. Основне призначення перифраза як стилістичного прийому – посилити виразність тексту, дієвість вислову. Останнє найчастіше розв'язується за допомогою конотативного компонента, який доповнює основний зміст описового виразу, що утворює перифраз, який функціонує в інтертекстуальних зв'язках.

Дослідники, зокрема О.К. Рябініна, О.О. Селіванова, І.П. Смірнов [2, 3, 4] та ін., виділяють такі функції інтертекстів: інформативна, оцінна, апеляційна, розважальна. Як бачимо, ці функції корелюються з основними функціями мас-медійних текстів.

Інтертекстуальність – один із яскравих засобів вираження експресії. "Структурно або семантично перетворюючи відомий стійкий вислів, додаючи до нього нові смислові, стилістичні або експресивні відтінки, автор співвідносить його пряме й "оновлене" значення, спонукаючи тим самим читача до активної розумової діяльності. Асоціації, що виникають при цьому в читача, пов'язують перетворену цитату з її загальновідомим джерелом і створюють яскравий експресивно-стилістичний ефект" [1, с. 60]. Експресивність є однією з важливих функцій

перифраза. Вона виражена в оцінці, емоційності, емотивності, образності, інтенсивності.

Оцінна функція інтертекстів полягає у вираженому або прихованому оцінюванні автором подій чи персонажів, які є об'єктом статті. Ця функція також характерна для перифрази. Перифрастичні звороти дозволяють найефективніше відобразити в тексті ставлення автора до того, що позначається.

Покликання на маркований прототекст створює іронічний ефект. Наприклад, сатиричні твори І. Ільфа і Є. Петрова нерідко використовують в якості джерела інтертекстуальності: *Останнім часом зазначена структура проводить в Україні агресивну рекламу, обіцяючи казкові відсотки, заманює тисячі людей, які, доведені до зубожіння, готові вкладати свої мізерні, зароблені потом і кров'ю заощадження в сумнівну нову фінансову схему нового "великого комбінатора". Між тим, всі добре пам'ятають, чим закінчилася історія з попередньою версією "МММ" – мільйонами ошуканих вкладників (ДТ, №17, 11.05.2012), Жили майбутні класики в мебльованих номерах Руднева; серед інших меблів у їхній кімнаті стояв стілець роботи майстра Гамбса, між іншим, реквізований у місцевого "колеги" Кіси Вороб'янінова, генерала Стоянова. (УМ, №154, 17.10.2012).*

Апеляційна функція полягає у зверненні до фонових знань реципієнтів-читачів. Її виконують передусім перифрази, розширюючи таким чином межі новоствореного тексту.

Особливо важливою, зважаючи на характер текстів мас-медіа, є розважальна функція засобів інтертекстуальності. Вона дає змогу посилити комунікативну привабливість тексту, зробити його легшим для сприйняття. В таких випадках засоби інтертекстуальності, в тому числі й перифрази, є елементами мовної гри. Реалізація цієї функції дозволяє привернути увагу читачів, особливо у заголовках: *Парк "археологічного періоду" з'явиться незабаром на Луганщині. Подібна форма існування археологічних знахідок є дуже популярною у світі, відкриті такі парки для всіх бажуючих, а особливо цікавим відвідувачам навіть дозволяють власноруч пообмітати древній пил археологічних старожитностей (УМ, №154, 17.10.2012).*

У текстах перифрази-інтертексти можуть бути виділені чи не виділені графічно, залежно від того, наскільки прецедентним вважає автор те джерело, на яке він покликається. Найчастіше графічними засобами маркування є лапки, зміна шрифту, рамка.

Аналіз сучасних засобів масової інформації дозволяє зробити висновок, що такі засоби інтертекстуальності, як перифрази, є важливою складовою медійних текстів. Перифразам-інтертекстам властива оцінність, що є неодмінною ознакою тексту стилю мас-медіа. Вони формуються на основі найвиразніших ознак об'єкта і виконують емоційно-експресивну функцію. В дискурсі сучасної української преси перифрази-інтертексти є оцінними описовими структурами, через які передається емоційне ставлення автора до референта.

1. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман. – Москва, 1970. – 384 с.
2. Рябініна О.К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / О.К. Рябініна ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2008. – 19 с.
3. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. Смирнов И.П. Порождение интертекста. Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака / И.П. Смирнов. – С.-Пб., 1995. – 192 с.
5. Фатеева Н.А. Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н.А. Фатеева. – М. : Комкнига, 2006. – 280 с.

Список умовних скорочень

ДТ – Дзеркало тижня

УМ – Україна молода